

Barnearbeid

Nye spørsmål – nye perspektiver

Introduksjon til temanummeret

Ellen Schrumpf

Det er flere grunner til at *Barn* gir ut et temanummer om barnearbeid. For det første vil vi utfordre noen av de myter og stereotypier som dominerer allmenne forestillinger om barnearbeid. I vår kultur og i vår del av verden oppfattes barnearbeid som utbytting og slaveri og som et fenomen som enten tilhører en forgangen tid eller ”underutviklete og usiviliserte” land i vår tid. En beskyttet og skjermet barndom uten arbeid og sosiale plikter er imidlertid slik barndommen er blitt utformet innenfor en bestemt historisk og kulturell kontekst, nemlig den vestlige moderne verden. Likevel danner den vestlige barndommen uten arbeid en universell norm for hva den gode barndommen skal være. Innenfor en slik tenkemåte dannes unyanserte og fordomsfulle forestillinger om gode og dårlige barndommer. Den gode og skjermete skolebarndommen i vår del av verden kontrasteres og rangeres over dårlige arbeidsbarndommer i andre deler av verden. Dette temanummeret dokumenterer imidlertid at barnearbeid må forstås som et komplekst og mangetydig sosialt og kulturelt fenomen gitt av tid og sted.

For det andre vil vi med dette temanummeret utfordre noen hegemoniske og entydige fortellinger om barnearbeid innenfor samfunnsfag og humaniora. Grovt sett kan man si at barnearbeid historisk og kulturelt har blitt fortolket innenfor rammen av to hovedperspektiver. Det ene perspektivet finner man ofte i populærhistoriske verk og lærebøker. Historien omhandler gjerne industrielt barnearbeid, og den er skrevet inn i en større fortelling der barnearbeidet representerer en mørk og brutal fortid. Ifølge

denne fortellingen går den historiske utviklingen som en rettlinjert bevegelse mot vår egen tid som framstår som ”sivilisasjonens krone”. Avskaffelsen av barnearbeid er et viktig omdreiningspunkt i den utviklingsoptimistiske og nasjonsbyggende framskrittfortellingen. Ved lov og juridiske rettigheter ble barna ”reddet” inn i en barndom som i hovedsak skulle bestå av lek og skole. Valg av kilder – ofte offisiell statistikk – og av perspektiv har lagt grunnlaget for at økonomiske, teknologiske og politiske strukturer definerte og forklarte omfanget og utviklingen av barnearbeidet. Barnet selv fikk rollen som et historisk objekt som er styrt og underlagt strukturenes tvingende betingelser i denne fortellingen.¹

Men nye perspektiver har åpnet for nye forståelser av barnearbeid i fortid og nåtid. På 1990-tallet fant det sted en kulturell vending innenfor humanistisk og samfunnsfaglig barndomsforskning. Barnearbeidet ble ”historisert” og dets mening forstått og forklart innenfor en spesifikk historisk og kulturell kontekst. Barnet selv ble ”sentrert” og fikk rollen som aktør og handlende subjekt som påvirket sin egen oppvekst, sine omgivelser og familiens situasjon. Entydige elendighetsoppfatninger av barn, barnearbeid og barndom i fortid og nåtid ble utfordret, og barnet ble løftet ut av en snever ”naturalistisk” og deterministisk forklaringsramme.²

Det er imidlertid stadig behov for kritisk refleksjon om hevdvunne perspektiver og tilnærminger i barndomsforskningen fordi aktørperspektivet og den konstruktivistiske tilnærmingen innebærer noen begrensninger. Som den engelske barndomssosiologen Chris Jenks hevder, er det ”sosialt konstruerte” barnet et *lokalt* snarere enn et *globalt* fenomen og det tenderer til å bli ekstremt partikularistisk.³ I et kritisk perspektiv kan man da spørre om ikke den konstruktivistiske tilnærmingen til barnearbeidet og sentreringen av barnarbeideren som subjekt og aktør har ført til at økonomiske, sosiale og politiske samfunnsstrukturer har blitt for perifere når man ville forstå og forklare barnearbeidets karakter og utvikling. Har synet på barnet som aktør ført til at barnet ses og forstås som et fritt individ som skaper sitt liv uavhengig av de samfunnsmessige strukturene?

Vi lever i en globalisert verden, og i utforskningen av barnearbeid i nåtid og fortid har det etter hvert meldt seg et behov for perspektiver som

¹ Se Schrumpf, E. 1993. Synet på industrielt barnearbeid – et oppgjør med elendighetshistorien. *Historisk tidsskrift* 2.

² Et uttrykk for denne orienteringen er de Coninck-Smith, N., Sandin, B. og Schrumpf, E. 1997. *Industrious Children. Work and Childhood in the Nordic Countries 1850-1990*. Odense: Odense University Press.

³ James, A., Jenks, C. & A. Prout. 1998. *Theorizing Childhood*:214. Cambridge: Polity Press.

fanger inn *både* det lokale nivået og den sosiale aktørens holdninger og handlinger og samfunnsstrukturene på lokalt, nasjonalt og globalt nivå. Dette temanummeret av *Barn* åpner for nye spørsmål og perspektiver når barnearbeid i ulike historiske og samfunnsmessige kontekster skal belyses.

Den første artikkelen reflekterer nettopp omkring spørsmålet om perspektiver på barnearbeid. Tatek Abebe identifiserer tre konkurrerende perspektiver i litteraturen som omhandler barnearbeid i land i Sør i artikkelen *Child Labour in the Global South: A Review and Critical Commentary*. I litteraturen ses barnearbeid enten som et problem (barn skal ikke arbeide), som et (lokalt) sosiokulturelt meningsfullt fenomen (barn sosialiseres og blir voksne gjennom arbeidet) eller som betinget av økologiske, økonomiske og politisk-historiske strukturer og sammenhenger. Abebe lanserer et alternativt ”holistisk” perspektiv der barnearbeidet ses og forstås i sammenheng med sosiale, kulturelle, økonomiske og politiske faktorer lokalt, regionalt og globalt. En helhetlig tilnærming er nødvendig for en dynamisk forståelse av hva det vil si å være barnearbeider i samfunn i endring. Et utvidet perspektiv anlegger også Anne Kielland i sin artikkel om *Barnearbeidsmigrasjoner i ulike landskap: En sammenstilling av barns arbeidsvandringer i Vest-Agder (1830-1910) og Vest-Afrika (1980-2009)*. Her koples barnearbeid og arbeidsmigrasjon i Vest-Afrika til barnearbeidsmigrasjon i en helt annen tid og del av verden, nemlig Norge og Vest-Agder på 1800-tallet. Koplingen fører til at våre mentale kart over fenomenet barnearbeid tegnes på andre måter. For når barnearbeid i ulike historiske og kulturelle kontekster, men under liknende sosiale og økonomiske forhold sammenstilles på denne måten, nedtones forståelsen av barnearbeid som noe fremmedkulturelt og uforståelig. Også i Fredrik Liljas artikkel *Child and Youth Labour in Eastern Cape Agriculture. Wool Farming and Changing Labour Relations, c. 1900-1960* ses barnearbeid i et utvidet lokalt og globalt perspektiv. Ull ble produsert i Sør-Afrika og eksport over havet til britisk tekstilindustri, og i begge ender av produksjonskjeden arbeidet barn. Slik deltok barn i og ble formet av en større verden gjennom arbeidet.

Norden utgjør imidlertid den geografiske og kulturelle rammen for de fleste artiklene i dette nummeret av *Barn*, men tidsperspektivet varierer. Lengst tilbake i tid går Ida Bull i artikkelen *Hva skal fattigfolks barn lære? Barnearbeid og 1700-tallets byskole*. Forholdet mellom skole og arbeid, men også arbeid som læring har stått sentralt der barnearbeid har vært diskutert i historien. Da skoler for byens fattige barn ble etablert i den norske byen Trondheim på slutten av 1700-tallet, ble arbeid lagt inn som en del av

undervisningen. I arbeidet skulle barna læres opp til flid, nøysomhet og kjønnsbestemte yrker, og de skulle disiplineres. Oppdragelse og disiplinering gjennom hardt arbeid er også tema i Harald Thuens artikkel *Danning eller disiplinering? Barnearbeid i barnevernsinstitusjonen – et historisk perspektiv*. Thuen tar utgangspunkt i det offentlige barnevernet som ble innført i Norge med vergerådsloven i 1900. Skolehjemmet var en følge av loven, og i denne institusjonen ble barnearbeid legitimert som ideell pedagogisk virksomhet. Men Thuen viser at idealene tapte i kampen for produktivitet og institusjonseffektivitet, noe som gikk på liv og helse løs for institusjonsbarna. Forholdet mellom ideer og forestillinger og virkeligheten er også tematisert i Ingar Kaldals artikkel *Hvordan tidlig arbeidende jenter og gutter ble kvinnelige og mannlige arbeidsfolk i skogsbygda*. Kaldal har samlet inn intervjuer blant kvinner og menn som bodde og arbeidet i grensebygdene i Trysil og Nord-Värmland mellom 1930 og 1960, og han hevder at selve måtene gamle folk forteller om sine liv på var med på å prege arbeidskulturene for jenter og gutter og deres vei til å bli kvinner og menn. Skillet mellom forestillinger og virkelighet brytes altså ned.

Når det gjelder barnearbeid har lovgivningsaktiviteten vært stor i alle de nordiske landene, og lovgivningen er en god innfallsport til skiftende syn og oppfatninger av barnearbeid. Mats Sjöberg viser i artikkelen *Skydd, hinder eller möjlighet? Lagstiftning kring minderårigas arbete i Sverige ca 1975–2000* at i lovgivningen ligger nedfelt en tanke om at barn trenger særskilt beskyttelse mot skader av fysisk, moralsk og psykisk art. Samtidig har svensk lovgivning fulgt en pragmatisk linje i lovgivningsspørsmål. Pragmatismen avspeiler et positivt syn på barnearbeid. Men noe barnearbeid anses som mer skadelig enn annet, og teaterarbeid er et område der det har hersket motstridende og doble standarder når det gjaldt barns arbeid ifølge Kristina Engwall og Ingrid Söderlind. Artikkelen *Förbud att arbeta – men alltid dispens. Teaterbarnen i 1950-talets Stockholm* omhandler et vedvarende forbud mot barnearbeid ved teatrene, men ved søknad ble det alltid gitt dispensasjon. Teateret som institusjon har en kulturell posisjon som gjorde at teatrene, foreldrene, barna selv og til og med skolen stilte seg positive til barns arbeid ved teatrene. Men hvordan oppfatter barna selv sitt arbeid? Det er tema i Tobias Samuelssons artikkel *En del av barndomen, en väg til vuxenlivet. Barns arbete i Sverige*. Han viser at barns arbeid ikke blir anerkjent som ”riktig” arbeide verken av voksne eller barna selv. Barna selv har to definisjoner av arbeid. En definisjon dreier seg om formelt og betalt yrkesarbeid som voksne utfører, og den andre om ubetalt og uformelt arbeid som skole og fritidsaktiviteter.

Er det forskjeller og likheter i måten barnearbeidet ble praktisert og regulert i de nordiske landene? En sammenlinkning tyder på at Island har fulgt en "sonderweg" i barnearbeidets historie, og dette er tema i de to artiklene *Working and Going to School. Childhood Experiences in Post-war Reykjavík* av Ólöf Garðarsdóttir og *Working Children in Iceland: Policy and the Labour Market* av Guðný Björk Eydal, Guðbjörg Linda Rafnsdóttir og Margrét Einarsdóttir. Garðarsdóttir hevder at det korte skoleåret i etterkrigstidens Island var en tilpasning til arbeidslivet og til en forventning om at barn skulle arbeide. Barnearbeid var utbredt, og fram til 1970-årene var det etterspørsel etter barn i jordbruket og fiskeindustrien. Eydal, Rafnsdóttir og Einarsdóttir viser imidlertid at positive holdninger til barns arbeid fortsatt gjør seg gjeldende i dag. Islandske barn er økonomisk aktive. Forfatterne stiller spørsmålet om hvordan finanskrisen, som rammet Island hardt, nå vil påvirke barns deltakelse i arbeidsmarkedet. Artiklene i dette nummeret viser at barn arbeider – historisk og i vår tid. Det gjelder også finske barn, og i artikkelen *"It's Work That Has to be Done" – Finnish School Children Working During Their Summer Holiday* viser Harriet Strandell at arbeidet tilpasses til andre aktiviteter i barnas liv og at barna definerer skolearbeid og betalt arbeid relasjonelt. Skolearbeid er en investering i framtiden, mens betalt arbeid gir en kortsiktig gevinst. Vi kan konkludere med at i et langt og et kort historisk perspektiv og i ulike deler av verden har barn oppfattet arbeidet som meningsfylt, og de har sett på arbeidet de utfører som nødvendig.

Nye spørsmål og perspektiver åpner for å forstå fenomenet barnearbeid på nye måter. Det er viktig å holde fast ved at barnarbeideren er et subjekt og en aktør som påvirker sitt liv og sine omgivelser. Men barnearbeidet må også sees som virksomheter som inngår i og påvirkes av stor-samfunnets økonomiske, sosiale og politiske strukturer. Slik kan barnarbeideren tre ut av en strengt avgrenset ramme der familien og lokalsamfunnet danner den viktigste referansen for å forstå og forklare barnearbeidet. Et utvidet perspektiv åpner for å se dynamikken mellom barnet, lokalsamfunnet og en større verden

Et viktig spørsmål aksentueres i dette temanummeret. Det dreier det seg om en endring i synet på barns kompetanse som kan synes paradoksal. For mens barn i vår tid og i vår del av verden generelt ansees som kompetente, ansees de ikke som kompetente når det gjelder arbeid og ansvar. Når arbeid anses som en viktig forutsetning for deltakelse og anerkjennelse i samfunnet, hvorfor marginaliseres barna på arbeidsmarkedet og mister den status som arbeid og egen økonomi gir?